

УДК 378: 784.9

4. Теорія і методика професійної освіти

**ДО ПРОБЛЕМИ ВТІЛЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ ВОКАЛЬНОГО
ТВОРУ ЗАСОБАМИ СЦЕНІЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ
(В КОНТЕКСТІ ВИКОНАВСЬКОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА)**

Ткаченко М. О., к. пед. н.,

доцент кафедри вокальної культури і сценічної майстерності вчителя

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті йдеться про одну з засадничих проблем виконавської підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва – втілення художнього образу твору. Розглядається феномен художнього образу згідно філософських, мистецтвознавчих, театральних та педагогічних положень. Відзначається, що доволі важливим в процесі роботи над втілення художнього образу вокального твору є володіння майбутніми вчителями-співаками засобами сценічної виразності. Виокремлено та розглянуто такі засоби, як пластико-мімічна виразність, костюм, грим та зачіска.

Ключові слова: художній образ, засоби сценічної виразності, вокальний твір, вчитель музичного мистецтва, виконавська підготовка.

Ткаченко М.А.

**К ПРОБЛЕМЕ ВОПЛОЩЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ОБРАЗА
ВОКАЛЬНОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ СРЕДСТВАМИ СЦЕНИЧЕСКОЙ
ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТИ
(В КОНТЕКСТЕ ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЙ ПОДГОТОВКИ
БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКАЛЬНОГО ИСКУССТВА)**

В статье идет речь об одной из основополагающих проблем исполнительской подготовки будущего учителя музыкального искусства – воплощения художественного образа произведения. Рассматривается феномен художественного образа согласно философских, искусствоведческих, театральным и педагогическим положений. Отмечается, что достаточно важным в процессе работы сверх воплощения художественного образа вокального произведения есть обладание будущими учителями-певцами средствами сценической выразительности. Выделено и детально рассматриваются такие средства, как пластико-мимическая выразительность, костюм, грим и прическа.

Ключевые слова: художественный образ, средства сценической выразительности, вокальное произведение, учитель музыкального искусства, исполнительская подготовка.

Tkachenko M.O.

**TO THE PROBLEM OF THE EMBODIMENT OF THE ARTISTIC
IMAGE VOCAL PIECES BY MEANS OF STAGE EXPRESSIVENESS
(IN THE CONTEXT OF PERFORMANCE TRAINING
FUTURE TEACHERS OF MUSICAL ART)**

The article deals with the fundamental problem of executive training future teachers of music – the embodiment of the artistic image of the work. The phenomenon of image is examined in obedience to philosophical, artistic, theatrical and pedagogical positions. It is noted that quite important in the process of implementation of the artistic image of the vocal work is ownership of future teachers, singers stage means of expression. More deals tools such as plastics, mimic expression, costume, make-up and hairstyle.

Keywords: artistic image, means of stage expression, vocal work, music teacher, performing training.

Постановка проблеми. Сучасні освітні процеси поступового перетворення України у відкрите соціокультурне суспільство, передбачають модернізацію системи вітчизняної професійної педагогічної підготовки майбутніх фахівців, наближених до європейських та світових стандартів. Це потребує не тільки теоретичного осмислення, а й практичного оновлення змісту національної професійної підготовки вчителя. Не осторонь в цьому процесі стоїть і мистецька освіта, яка спрямована на розвиток у майбутнього фахівця спеціальних умінь та спроможності до спілкування з художніми цінностями у процесі активної виконавської діяльності, сприяє його духовному творенню засобами музичних образів, здатних проникати у внутрішній світ особистості, залучаючи її до надбань світової культури.

Важливою складовою фахового становлення майбутнього вчителя музичного мистецтва є вокально-виконавська підготовка – складна і багатофункціональна. Її головним завданням постає оволодіння уміннями з найбільшою яскравістю і досконалістю виконавської форми передавати

художню сутність твору, створювати багаті, правдиві образи, які б найповніше відповідали задумам автора. Тож, поряд із вміннями художнього та технічно досконалого відтворення художніх образів вокальної музики, майбутній фахівець має володіти сценічною культурою, що охоплює комплекс естетичних вимірів поведінки та засобів виразності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове розв'язання проблеми сутності поняття «художній образ» завжди піднімалось у наукових дослідженнях. Про це свідчать філософські положення теорії пізнання, які оперують поняттям «образ» у широкому гносеологічному трактуванні (Арістотель, Платон, Г. Гегель, Г. Лессінг, Д. Дідро, О. Потебня, М. Бахтін, Л. Коган, О. Лосєв), естетичній теорії (А. Бергсон, В. Бичков, Ю. Борєв, Л. Гінзбург, В. Мовчан, Д. Лукач), вивченні сутності образу, як продукту художнього мислення (Л. Виготський, Л. Дис, І. Гальперін, Б. Мейлах, О. Лук, Б. Неменський), теорії проблеми побудови художнього образу (А. Андрєєв, Г. Єрмаш, В. Блудова, С. Раппопорт, Н. Рождественська).

Художній образ як категорію театральної культури розглянуто в працях вітчизняних і зарубіжних науковців В. Асмуса, Г. Бояджиєва, О. Бурова, І. Виноградова, П. Єршова, Ю. Кренке, Д. Попова, С. Бейлі, П. Паві, Е. Суріо, В. Проппа тощо. Сучасними дослідниками пропонується введення нового напрямку в мистецтвознавстві, названого «театральна ейдологія» (від грецьк. *eidos* – образ), наука, що досліджує закономірності створення і втілення сценічного образу, враховує об'єктивні і констатує суб'єктивні детермінанти образності.

У галузі педагогіки феномен художнього образу постав предметом наукових досліджень В. Абрамяна, І. Зязюна, Г. Падалки, О. Ребрової, С. Соломахи та інших. Питання підготовки фахівців до втілення художнього образу в контексті театального мистецтва піднімались у наукових доробках Т. Борисової, А. Єршової, В. Ільєва, В. Левіна, Л. Лимаренко, Л. Масол, Т. Пені, О. Наконечної та інших. Концептуальні положення про необхідність роботи над художнім образом у процесі вокальної підготовки містять педагогічні праці

С. Гмиріної, О. Довгань, Н. Дрожжиної, О. Єрошенко, Н. Гребенюк, Д. Бабіч, О. Катрич, О. Оганезової-Григоренко, О. Прядко О. Старовойтової та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значущість кола розглянутих питань щодо розуміння сутності художнього образу, нескінченності його художнього смислу, діалектики розвитку та способів його втілення в межах різних видів мистецтва, зокрема музичного, проблема підготовки студентів до роботи над втіленням художнього образу вокального твору засобами сценічної виразності поки що не дістала належного наукового висвітлення.

Мета статті полягає у визначенні засобів сценічної виразності, що впливають на успішне втілення майбутнім учителем музичного мистецтва художнього образу вокального твору в контексті його виконавської підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на філософські, естетичні, психологічні та музикознавчі дослідження, центром, що визначає пізнавально-творчу природу музичного мистецтва, виступає художній образ. Саме він вважається одним із найбільш складних понять для визначення, оскільки позбавлений предметності, будь-якої наочної конкретності, втілюючи, переважно емоційну інформацію та виражаючи естетичні переживання, настрої і почуття. На думку вчених, художній образ виникає в музичному творі на основі творчої переробки (композитором, виконавцем) об'єктивної дійсності у відповідності до логіки художнього пізнання світу. Музикознавцями та психологами, доведено, що художній образ музичного твору, який розгортається у часі, важко передати словами, але його можна емоційно відчувати через динамічний характер звукового потоку, завдяки пульсації ритму, гармонії тощо [1]. Автори наголошують, що саме завдяки емоційному змісту художніх образів, музика найбільш повно відтворює дійсність.

Феномен художнього образу є також предметом досліджень науковців-педагогів. Так, у педагогічному словнику С. Гончаренка поняття «художній образ» тлумачиться як «конкретно-чуттєве втілення певної мети художнього задуму; специфічна форма відображення дійсності в мистецтві, основний

продукт художньої творчості, який характеризується особливою здатністю естетичного впливу на людину» [2, с. 326].

Виконання вокальних творів також вважається художньо творчим процесом, який вимагає від виконавця, зокрема майбутнього вчителя музичного мистецтва не лише виконавської майстерності, але й достовірного втілення задуму композитора, тобто створення художнього образу. Так, кожний музичний твір потребує від учителя-співака пошуку особливих виражальних засобів, які відповідатимуть емоційно значущому змісту твору, що виконується.

Спираючись на наукові доробки педагогів-вокалістів П. Голубєва, О. Довгань, Л. Дмитрієва, Н. Дрожжиної, О. Єрошенко, Н. Гребенюк, Д. Бабіч, О. Катрич, О. Оганезової-Григоренко, О. Прядко та інших, у яких порушено окремі питання реалізації творчого потенціалу й розкриття різносторонніх здібностей студентів-співаків у навчально-виховному та вокально-сценічному процесі, можна стверджувати, що створення художнього образу вокального твору досягається виконавцем, у першу чергу, голосовими засобами: тембровим забарвленням, динамічними нюансами, інтонаційними відтінками, вимовою, які передають різноманітні емоційні стани та настрої [3]. Так, на думку П. Голубєва, творче прагнення виконавця виразити співацьким звуком різноманітність інтонацій музичного твору надає голосу відповідного загального тембрового забарвлення і сприяє винайденню необхідних технічно-вокальних прийомів виконання [4,с.41]. Тобто, сама внутрішня емоційна настроєність вокаліста, викликана характером і настроєм музичного твору, психологічно зумовлює вибір відповідних прийомів вокальної техніки та допомагає досягти музично-художньої виразності. Втім, вчитель не повинен обмежуватися одним виражальним засобом – звуковим, а має поєднувати звук із активним включенням акторського «Я», а також ефективним використанням засобів сценічної виразності – міміки, жестів, зовнішнім оформленням образу (грим, костюм, зачіска).

У словниковій літературі поняття «виразність», «виразний» тлумачаться як «властивість, що зовнішніми ознаками передає внутрішні якості, почуття,

переживання (про обличчя, очі і т. ін.)», «чіткий, розбірливий, легко зрозумілий» [5, с.357].

Розглянемо детальніше засоби сценічної виразності, що сприятимуть більш ефективному втіленню майбутнім учителем музичного мистецтва художнього образу вокального твору, а саме: володіння пластико-мімічною виразністю (міміка, жести), ефектним зовнішнім виглядом (костюм, грим, зачіска).

Проблема створення сценічного образу хвилювала багатьох педагогів, музикантів-виконавців та акторів. Аналіз робіт, присвячених проблемам вокального виконавства (Н. Гребенюк, Н. Дрожжина, М. Картавцев, М. Гордійчук); вокально-методичних праць (І. Богданов, О. Мишуга, О. Муравйова, М. Микиша, П. Голубєв, О. Благовидова, Д. Євтушенко); історії вокального виконавства (В. Антонюк, О. Єрошенко, Т. Сидоренко, О. Стахевич, Т. Мадішева); епістолярної спадщини видатних співаків ХІХ–ХХ ст. (Ф. Шаляпін, І. Алчевський, Дж. Лаурі-Вольпі, Ф. Литвин, Б. Гмиря, Є. Нестеренко) засвідчує, що автори акцентують увагу на тілесній виразності виконавця, яка обов'язково постане основою пластичного образу співака, якщо буде драматургічно або асоціативно пов'язане з вокальним твором [6]. На думку дослідників, образний пластичний мотив залежно від його стилістичного тлумачення стає засобом втілення характеру образу-персонажу, від імені якого виконується музичний твір [7].

Слід зазначити, що пластико-мімічна виразність передусім передбачає володіння майбутнім вчителем музичного мистецтва власними мімікою, пантомімікою, жестами. Міміка (від грецьк. – *mimikos* – наслідуваний) – рух м'язів обличчя виконавця відповідно до його почуттів чи настрою; мистецтво виражати думки й почуття, створювати образи за допомогою рухів обличчя. Пантоміміка (від грецьк. *pantomimikos*) – мистецтво створювати образи за допомогою міміки, жестів, пластики тіла. Жести (від франц. *geste* – діяння) – рух тіла, особливо рух рукою, який супроводжує виконання для посилення його виразності.

Отже, пластико-мімічна виразність вчителя-виконавця, як засіб втілення художнього образу вокального твору сприяє створенню певного стану, який здатен до вираження ідеї твору, його емоційно-змістовної структури. Завданням вчителя-співака стає створення художнього образу твору, застосовуючи пластичну лексику в єдності із вокально-виконавською майстерністю.

Одним із засобів сценічної виразності також вважається сценічний костюм (від італ. «costume») – одяг, взуття, головні убори, прикраси та інші предмети, що використовуються виконавцем для характеристики, створюваного ним, сценічного образу. Досліджуючи питання художньої образності, антропологі М. Бахтін, А. Лосєв, Ю. Лотман, а також представники семіотики культури – Ж. Бодрійєр, Р. Барт, Ж. Дельоз, Г. Крейдлін та інші акцентують увагу на специфіці художнього образу костюму. На їх думку вона визначається тим, що художній образ продукту невід’ємний від реального образу споживача, людини, яка презентує певний образ [8]. Слід відзначити, що костюм підкреслює, забарвлює художній образ вокального твору, презентує характер персонажу, його звички, здібності, історію, професію, здоров’я, вік, емоційність, статеві якості, розумові здібності, духовність і красу внутрішнього світу. Сценічний костюм допомагає виконавцю знайти зовнішній вигляд персонажа, розкрити внутрішній світ сценічного героя, визначає історичну, соціально-економічну та національну характеристику середовища, в якому відбувається дія, створює зоровий образ вокального твору.

Необхідним доповненням до костюму є грим і зачіска. Так, термін «грим» (від італ. «grimo» - «зморщений»; від франц. «grime» - «кумедний стариган»; від грецьк. «зморшка») тлумачиться як «змінення зовнішності виконавця (переважно обличчя) за допомогою спеціальних фарб (гриму), пластичних та волосяних наліпок, перук, специфічних зачісок [8;9]. Завдання гриму полягає в тому, щоб, використовуючи цілий ряд прийомів, він допомагав виконавцеві відображати всі характерні особливості його персонажа і зафіксувати їх.

Висновки. Отже, одним із завдань сучасної мистецької освіти є підготовка майбутніх фахівців до професійної діяльності, до складу якої входить вокально-

виконавська робота, що вимагає володіння як вокально-технічними навичками, так і опанування сценічною майстерністю. Підготовка має бути спрямована на формування в майбутнього вчителя вокально-сценічної компетентності, одним із складників якої є здатність до сценічного перевтілення, вдалого та ефективного застосування засобів сценічної виразності.

Усі вищезазначені засоби сценічної виразності є органічними компонентами вокально-сценічної дії, сприяють розкриттю та зовнішньому доповненню її змісту. Уміле володіння вчителем-виконавцем власною пластико-мімічною виразністю, застосування гриму, сценічного костюму тощо, сприяють нерозривному зв'язку музики і змісту вокального твору, можливості ефективнішого «діалогу» із слухачем і впливу на нього, залученню до творчої взаємодії. Відтак, важливим для майбутнього вчителя музичного мистецтва під час роботи над художнім образом вокального твору створити персонажну особистість, а значить визначити сенс існування сценічного героя в контексті твору і виразити це як в інтонаціях, так і зовнішньо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Медушевский В. В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки / В. В. Медушевский. — М. : Просвещение, 1976. — 252 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник /С. У. Гончаренко. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.
3. Гребенюк Н. Є. Вокально-виконавська творчість: психолого-педагогічний та мистецтвознавчий аспекти: [монографія] / Н. Є. Гребенюк. – К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 1999. – 269 с.
4. Голубєв П. Поради молодим педагогам-вокалістам / П. Голубєв. – К. : Муз. Україна, 1983. — 62 с.
5. Словник української мови / [під ред. І. К. Білодіда]. – Т.2. – К. : Наукова думка, 1979. – 660 с.,

6. Дрожжина Н. В. К проблеме сочетания эстрадного вокала с хореографией и пластикой / Н. В. Дрожжина // Проблемы взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти : зб. наук. пр. / Харк. держ. ун-т мистец. ім. І. П. Котляревського. – Х., 2003. – Вип. 11. – С. 107–114.

7. Богданов И. А. Постановка вокального номера / И.А. Богданов // СПб., 2004. – 256 с.

8. Шевнюк О.Л. Історія костюма : навч. посіб. / О. Л. Шевнюк. – К. : Знання, 2008. – 375 с.

9. Сыромятникова И.С. История причёски / И.С. Сыромятникова. – М. : РИПОЛ-классик, 2005 г. – 132 с.

10. Сидоренко В.И. История стилей в искусстве и costume / В.И. Сидоренко. – Ростов н / Д : Феникс, 2004. – 480 с.